

A065

Melanitta nigra

(L., 1758)

Markaczka

Rząd: blaszkodziobe, rodzina: kaczkowate, podrodzina: kaczuki

Status występowania w Polsce

Gatunek licznie przelotny i zimujący na Bałtyku. W głębi lądu pojawia się bardzo rzadko.

Opis gatunku

Markaczka jest masywnie zbudowaną kaczką nurkującą, nieco mniejszą od krzyżówki. Wymiary: długość ciała 44–54 cm, rozpiętość skrzydeł 79–90 cm, masa 0,8–1,4 kg. Dorosły samiec markaczki ma całe upierzenie czarne. Jego dziób jest ciemny, z żółtopomarańczową plamą na wierzchu i guzem u nasady dzioba. Samica, mniejsza od samca, jest ciemnobrunatna, z charakterystycznym rozjaśnieniem na policzku i górnej części szyi, kontrastującym wyraźnie z ciemniejszym wierzchem głowy i karkiem. Na brzuchu występują nieco jaśniejsze pióra niż na grzbiecie. Dziób samicy jest oliwkowoszary, bez guza. Ptaki młode mają ubarwienie podobne do samicy, ale są jaśniejsze – zarówno z wierzchu ciała, jak i na brzuchu. U młodych samców już jest widoczny guz u nasady dzioba.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

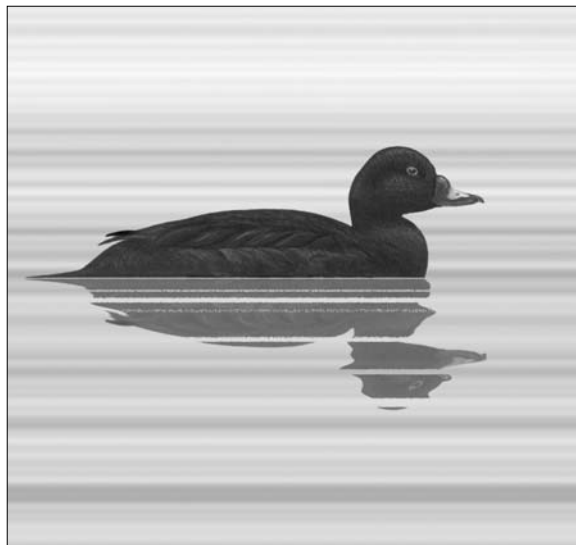
Markaczkę można pomylić z uhlą *Melanitta fusca* (A066). Markaczka jest jednak nieco od uhli mniejsza i nie ma białego lusterka na skrzydle. Samice oraz młode markaczki mają z daleka widoczne jasne boki głowy i wyraźną ciemną czapkę, natomiast u samic oraz młodych uhli na boku głowy widoczne są tylko dwie jaśniejsze plamy. Schematem ubarwienia głowy samica i młoda markaczka mogą nieco przypominać samicę bielaczka *Mergus albellus* (A068) lub hełmiatki *Netta rufina* (A058), jednak oba te gatunki znacznie różnią się od markaczki sylwetką i ubarwieniem tułowia.

Biologia**Tryb życia**

Gatunek o aktywności dziennej. Gnieździ się pojedynczo, zazwyczaj w dużym rozproszeniu. Poza okresem lęgowym może tworzyć duże stada liczące do kilku tysięcy osobników.

Lęgi

Większość osobników łączy się w pary wczesną wiosną. W Finlandii i w północno-zachodniej Rosji markaczka przystępuje do lęgów na początku czerwca, w Irlandii

około miesiąca wcześniej. Gniazdo zakłada na ziemi, w gęstej roślinności, najczęściej blisko wody. Składa 6–8 jaj, które wysiaduje wyłącznie samica. Odbywa jeden lęg w roku. Niektóre ptaki przystępują ponownie do znoszenia jaj po utracie pierwszego zniesienia. Młode wykluwają się po około 30 dniach. Samica opiekuje się nimi przez 45–50 dni. Markaczka uzyskuje dojrzałość płciową po dwóch latach.

Wędrowki

Dorosłe samce zaczynają opuszczać lęgowiska w czerwcu i wędrują na zbiorowe pierzowiska znajdujące się na otwartym morzu. Największe nasilenie wędrowki samców na Bałtyku ma miejsce od połowy lipca do końca sierpnia. W tym okresie duże stada markaczek przebywają w zachodniej części Bałtyku, w cieśninach duńskich i w zachodniej części Morza Północnego. Samice i ptaki młode odlatują z terenów lęgowych od sierpnia do początku października. Większe stada markaczek pojawiają się u naszych wybrzeży w listopadzie. Składają się one przede wszystkim z ptaków młodych. Powrót z zimowisk rozpoczyna się pod koniec lutego i trwa aż do kwietnia.

Zimowanie

Okres zimowania trwa od listopada do lutego. Na Bałtyku zimują markaczki ze Skandynawii i zachodniej Syberii w liczbie ok 800 000 os.

Pokarm

Odżywia się głównie małżami i drobnymi skorupiakami. Potrafi także łapać małe ryby. W poszukiwaniu pokarmu nurkuje maksymalnie do 30 m. Latem w jej diecie pojawiają się owady, ikra i nasiona roślin wodnych. Pisklęta żywią się głównie owadami, drobnymi skorupiakami i nasionami.

Występowanie

Siedlisko

Gniazduje w różnych siedliskach: w strefie północnej tajgi, lasotundry, tundry nizinnej, a także w piętrze alpejskim w górach, umieszczając gniazdo zazwyczaj blisko wody. Pierzy się na morzu lub na większych jeziorach. Poza okresem lęgowym większość życia spędza na morzu. Na Bałtyku ponad 90% ptaków przebywa zimą w strefie do głębokości 20 m. Na zbiornikach słodkowodnych pojawia się bardzo rzadko.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1110 Piaszczyste ławice podmorskie

1170 Skaliste i kamieniste dno morskie (rafy)

Rozmieszczenie geograficzne

Nad Bałtykiem gnieździ się nielicznie tylko na środkowym i północnym wybrzeżu Finlandii. Areał lęgowy markaczki rozciąga się od Skandynawii do Kamczatki. Ponadto gatunek ten lęgnie się w zachodniej Alasce, na Labradorze, Islandii, w Szkocji i Irlandii. Zimowiska, oprócz Bałtyku, obejmują przybrzeżne wody zachodniej Europy i północno-zachodniej Afryki oraz północnego Pacyfiku. Podgatunek nominatywny *M. n. nigra* zamieszkuje północną Europę oraz zachodnią i środkową Syberię. We wschodniej Syberii i w Ameryce Północnej występuje podgatunek *M. n. americana*, który bardzo rzadko pojawia się w Europie i jeden raz widziany był w Polsce.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce markaczkę można spotkać poza okresem lęgowym wzdłuż całego wybrzeża. Jednak zdecydowanie więcej ptaków tego gatunku przebywa na Zat. Pomorskiej. Nieliczne osobniki zalatują w głąb kraju, zatrzymując się najczęściej na zbiornikach zaporowych.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni

BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Zat. Pomorska będąca miejscem najliczniejszego występowania markaczki nie jest objęta ochroną prawną.

Rozwój i stan populacji

Poza Rosją w Europie lęgnie się około 5000–14 000 p. Populacja rosyjska jest szacowana na 100 000–120 000 p. W całej Europie zimuje około 1 600 000 os., z czego połowa przebywa na Bałtyku. Brak jest danych o wieloletnich zmianach liczebności tego gatunku. Największe skupienia markaczki znajdują się w cieśninie Kattegat (ok. 500 000 os.) i na Zat. Pomorskiej (100 000–200 000 ptaków). Brak jest dokładnych szacunków liczebności dla polskiej strefy wód terytorialnych. Na podstawie bardzo niekompletnych danych liczbę przebywających tu markaczek można oszacować na 50 000–100 000 os. Poza zachodnim wybrzeżem, markaczka jest spotykana stosunkowo licznie w okolicy przylądka Rozewie, gdzie w listopadzie jej koncentracje osiągają 2500 os. Na śródlądziu występuje pojedynczo, rzadko tworząc skupienia, spotkane np. na dolnej Wiśle (51 os. na Zb. Włocławskim w listopadzie 1990) czy nawet na południu kraju (do 21 os. na Zb. Dzierżno Duże k. Gliwic w listopadzie 1985).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- stosowanie stawnych sieci rybackich. Topienie się markaczek w stawnych sieciach rybackich jest obecnie najważniejszą przyczyną śmiertelności tych kaczek w polskiej strefie Bałtyku;
- dla ptaków zimujących na Bałtyku zagrożeniem jest zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi; pobrudzenie piór tymi substancjami stanowi dla ptaków śmiertelne niebezpieczeństwo. W latach 60. i 70. śmiertelność ptaków wodnych związana z zanieczyszczeniem morza substancjami ropopochodnymi była bardzo duża, jednak w tej chwili zagrożenie to jest niewielkie, ze względu na poprawę czystości morza;
- nadmierny ruch statków na akwenach, gdzie markaczka występuje w największych zagęszczeniach, może prowadzić do wypłoszenia ptaków z tych miejsc;
- ograniczanie bazy pokarmowej poprzez wydobywanie piasku i żwiru z dna morskiego na obszarach obfitego występowania małży; markaczka odżywia się przede wszystkim organizmami bentosowymi (głównie małżami);

- plany budowy dużych farm wiatrowych na płytkich obszarach morskich.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na płytkich akwenach morza (co najmniej do izobaty 20 m);
- w ocenie oddziaływania na środowisko pozostałych inwestycji na morzu szczególny nacisk powinien być stosowany w odniesieniu do przedsięwzięć ingerujących w dno morskie na akwenach o dużym znaczeniu dla gatunków, które podobnie jak markaczka odżywiają się fauną denną.

Propozycje badań

Należy:

- zagospodarować przyłów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN. BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. 1977. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
- DURINCK J., SKOV H., JENSEN F. P., PIHL S. (red.) 1994. Important Marine Areas for Wintering Birds in the Baltic Sea. Ornithological Consult report. Copenhagen, 110 s.
- MADGE S., BURN H. 1988. Wildfowl: an identification guide to the ducks, geese and swans of the world. London, 298 s.
- MEISSNER W. 1993. Zimowanie markaczki (*Melanitta nigra*) i uhli (*Melanitta fusca*) na Zatoce Gdańskiej w sezonach 1984/1985–1986/1987. *Not. Orn.*, 34: 95–102.
- MEISSNER W. 1996. Mortality of Aquatic Birds in the Gulf of Gdańsk as a result of oil pollution. *Oceanological Studies*, 1–2: 151–157.
- MEISSNER W., COFTA T. 1998. Ptaki Bałtyku, cz. I, gatunki nurkujące. Gdańsk, 41 s.
- NIEDŹWIECKI S., KALICIUK J., KALISIŃSKI M., KOZŁOWSKA D., STASZEWSKI A., WYSOCKI D. 2000. Śmiertelność ptaków wodnych na szczecińskim wybrzeżu Bałtyku w sezonach 1991/1992 i 1992/1993. *Not. Orn.*, 41: 250–254.
- RYABITSEV V. K. 2001. Ptitsy Urala i zapadnoy Sibiri: spravochnik-opredelitel'. Ekaterinburg, 608 s.
- STEMPNIEWICZ L. 1994. Marine birds drowning in fishing nets in the Gulf of Gdańsk (southern Baltic): numbers, species composition, age and sex structure. *Ornis Svecica*, 4: 123–132.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Włodzimierz Meissner